

I. ARTYKUŁY

ANDRZEJ REDELBACH

ROZWÓJ KONCEPCJI FRONTU NARODOWEGO W POLSCE

Działający współcześnie w Polsce Front Jedności Narodu jest wynikiem realizacji koncepcji rozwijanej na naszych ziemiach od czasu wojny i okupacji hitlerowskiej. Front narodowy można określić jako masowy ruch społeczno-polityczny, którego celem jest jedność narodowa wokół programu określonego przez jego siły polityczne (reprezentowane z zasady przez partie polityczne) ustalające także zakres jego zadań i stopień zinstytucjonalizowania¹. Rozwój i zarazem realizowanie koncepcji frontu narodowego na ziemiach polskich przez okres około 30 lat, wzbogacił teorię poprzez szereg praktycznych doświadczeń.

Koncepcja frontu narodowego kształtowała się wraz z pogłębiającymi się przemianami rewolucyjnymi w społeczeństwie polskim; biegła równomiernie z procesem przeradzania się narodu polskiego w naród socjalistyczny. W toku rewolucji socjalistycznej w naszym kraju sprecyzował się jej charakter klasowy. Realizacja koncepcji frontu narodowego łączy się z kształtowaniem świadomości narodowej w danym społeczeństwie. Świadomości, która słowami K. Grzybowskiego, jest zarazem: *międzyklasowa* — gdyż decydują o niej treści wspólne wszystkim klasom narodu; *ponadklasowa* — ponieważ w chwili zagrożenia bytu narodowego ona decyduje o stanowisku Polaków wobec niebezpieczeństwa; *klasowa* — bo walka o treść świadomości narodowej toczy się z punktu widzenia różnic klasowych, jest walką o to, która z klas społecznych tę konkretną treść świadomości narodowej ukształtuje².

Okres historyczny rozwoju koncepcji frontu narodowego na naszych ziemiach można podzielić na cztery etapy: 1) od 1942 r. do wyzwolenia

¹ W zależności od stopnia zinstytucjonalizowania frontu narodowego w państwach socjalistycznych można wyróżnić trzy rozwiązania: a) rozwiązanie niezinstytucjonalizowane (ZSRR) — działalność frontu realizują organizacje wchodzące w jego skład, b) rozwiązanie pośrednie (NRD, PRL itd.) — zadania frontu realizują jego społeczne organy przy pomocy licznej rzeszy aktywistów, c) rozwiązanie zinstytucjonalizowane (Jugosławia, Bułgaria) — front narodowy ma charakter masowej organizacji społeczno-politycznej. Por. szerzej: *Organizacja społeczeństwa socjalistycznego w Polsce*, pod redakcją A. Łopatki, Warszawa—Poznań 1970, s. 43 - 64.

² K. Grzybowski, *Ojczyzna, naród, państwo*, Warszawa 1970, s. 106.

kraju spod okupacji, 2) od wyzwolenia kraju do 1952 r., 3) od 1952 do 1956 r., 4) od 1956 r. — do dnia dzisiejszego.

Czasy okupacji hitlerowskiej w Polsce mają decydujące znaczenie dla ukształtowania się koncepcji frontu narodowego, wtedy bowiem powstały zręby teoretyczne tego ruchu społeczno-politycznego, jak też podejmowano szereg prób powołania frontu narodowego do życia. Próby te były zarazem sprawdzianem trafności przyjętych rozwiązań teoretycznych w odniesieniu do warunków polskich. Głównym celem frontu narodowego w czasach okupacji hitlerowskiej w Polsce było zjednoczenie narodu do walki z okupantem, wyzwolenie kraju spod okupacji oraz utworzenie i zabezpieczenie niepodległego bytu państwowego. W okresie tym podjęto próby realizacji dwóch koncepcji frontu narodowego: ogólnonarodowego i demokratycznego, różniące się między sobą radykalnością postanowień. Koncepcja demokratycznego frontu narodowego łączy w sobie dwa programy: walki o wyzwolenie narodowe oraz walki o wyzwolenie społeczne.

W procesie kształtowania się koncepcji frontu narodowego w czasach okupacji hitlerowskiej można wyodrębnić trzy okresy: 1) ukształtowanie się i próby realizacji koncepcji frontu ogólnonarodowego (od I 1942 do do II 1943); 2) kształtowanie się koncepcji demokratycznego frontu narodowego (od III 1943 do XI 1943); 3) utworzenie demokratycznego frontu narodowego i rozwój jego koncepcji (od XII 1943 do wyzwolenia kraju).

1) Koncepcję frontu narodowego przyjęła w swoim programie utworzona w styczniu 1942 r. Polska Partia Robotnicza. Podejmując się realizacji ogólnonarodowego frontu, PPR wychodziła z założenia, iż sprzyjają temu czynniki wewnętrzne i zewnętrzne: a) wewnętrzne — to sytuacja narodu polskiego, w której zagrożone jest jego istnienie; w chwili tej o stanowisku Polaków wobec niebezpieczeństwa powinna decydować jedność narodowa, a nie sprzeczności klasowe³, b) zewnętrzne — wojenny sojusz socjalizmu z burżuazyjną demokracją w świecie zdeterminował charakter koalicji antyhitlerowskiej — jako narodowo-wyzwoleńczy. Sojusz ten w odniesieniu do Polski wyrażał się w porozumieniu zawartym w lipcu 1941 r. między rządem polskim w Londynie a rządem ZSRR.

W omawianym okresie PPR przyjęła koncepcję frontu ogólnonarodowego, w którym miał się skupić cały naród: klasa robotnicza, chłopstwo, warstwy średnie oraz klasy posiadające. Miały w nim być złączone wszystkie organizacje niepodległościowe, polityczne i wojskowe z wyłączeniem elementów zdradzieckich i kolaboranckich w narodzie polskim.

Realizując koncepcję frontu ogólnonarodowego PPR dążyła do poro-

³ Stanowisku temu dała następnie wyraz PPR w artykułach publikowanych w Trybunie Wolności, nawołujących do utworzenia frontu narodowego: *Front Narodu przeciw najeźdźcy* nr 1 z dnia 1 II 1942 r. oraz *Zgoda w obliczu wroga* nr 8 z dnia 1 VI 1942 r.

zumienia ze Stronnictwem Ludowym, Polskimi Socjalistami, Polską Partią Socjalistyczną — Wolność, Równość, Niepodległość, Stronnictwem Pracy i Stronnictwem Narodowym. Wreszcie w ramach frontu ogólnonarodowego mieściło się porozumienie PPR z Delegaturą Rządu Polskiego w Londynie na kraj i wszystkimi jej organizacjami wojskowymi. PPR podkreślała zarazem, że w pierwszych szeregach frontu ogólnonarodowego powinna iść klasa robotnicza, wychodząc z marksistowskiego założenia, iż powodzenie walki narodowyzwoleniczej, a także jej zasięg i rezultat, zależą od konsekwentności sił społecznych, które walce tej przewodzą⁴. Należy podkreślić, że realizacja koncepcji frontu ogólnonarodowego przez PPR łączyła się z walką z pojawiającymi się jeszcze przejawami uprzedzeń do ruchu komunistycznego i ZSRR.

W pierwszym okresie realizacji koncepcji frontu ogólnonarodowego PPR uznawała celowość istnienia rządu polskiego w Londynie jako tymczasowej reprezentacji narodu polskiego na płaszczyźnie międzynarodowej⁵. Swój stosunek jednak do rządu polskiego w Londynie, jego delegatury na kraj i związanych z nim stronnictw politycznych PPR uzależniała od jego stanowiska odnośnie do walki zbrojnej z okupantem oraz ZSRR jako sojusznika naszego narodu⁶. Było to konieczne, gdyż wśród ugrupowań politycznych związanych z rządem polskim w Londynie propagowano tezy „dwóch wrogów” i „stania z bronią u nogi”⁷.

Podstawą frontu ogólnonarodowego miał być front jednolity klasy robotniczej⁸, dlatego też PPR w 1942 r. włożyła duży wysiłek w agitację na rzecz zjednoczenia ruchu robotniczego.

Front ogólnonarodowy starała się PPR zrealizować przez: a) oddolną

⁴ *Polski ruch robotniczy w okresie wojny i okupacji hitlerowskiej*, praca zbiorowa, Warszawa 1964, s. 187.

⁵ *Kształtowanie się podstaw programowych PPR w latach 1942 - 1945, Wybór materiałów i dokumentów*, Warszawa 1958, s. 32.

⁶ *Polski ruch robotniczy...*, op. cit., s. 211.

⁷ Wymienione tezy zakładają, iż wrogiem Polski jest także ZSRR i dlatego należy poniechać walki z okupantem, by nie osłabiać hitleryzmu zwalczającego komunizm. Przewidywano klęskę ZSRR, a Niemcy wykrwawione w tej walce łatwo miały ulec rozgromieniu. Podnoszono także, iż w Polsce nie ma warunków do prowadzenia walki partyzanckiej. Twierdzono, iż walka z okupantem wzmocze terror w okupowanej Polsce nie dostrzegając, że wynika on z założeń ideologicznych okupanta, chęci wyniszczenia biologicznego narodu polskiego, a nie jest oparty na zasadzie odwetu. Patrz także: *Polski ruch robotniczy...*, op. cit., s. 180.

⁸ Front jednolity klasy robotniczej jest formą przewyższania rozbicia organizacyjnego klasy robotniczej w dziedzinie politycznej oraz koordynacji wysiłków wszystkich organizacji działających na gruncie klasy robotniczej. Na płaszczyźnie organizacyjnej front ten powstawał przez porozumienia poszczególnych organizacji robotniczych. Porozumienia o charakterze bądź trwałym, bądź przeznaczone dla realizacji jednego zadania. Por. szerzej: *Organizacja społeczeństwa...*, op. cit., s. 45 - 46; F. Kalicka, *Z zagadnień jednolitego frontu KPP i PPS w latach 1933 - 1934*, Warszawa 1967; F. Kalicka, *Problemy jednolitego frontu w międzynarodowym ruchu robotniczym (1933 - 1935)*, Warszawa 1962.

Front ogólnonarodowy starała się PPR zrealizować przez: a) oddolną jego budowę — jednocześnie sił w terenie; formą organizacyjną były narodowe komitety walki; b) odgórne porozumienia kierownictw organizacji politycznych, społecznych i wojskowych.

Narodowe komitety walki (gminne, powiatowe, okręgowe, krajowy) miały zapewnić dostosowanie zadań frontu do warunków lokalnych. Na co dzień miały one realizować następujące zadania: 1) kierowanie wszelkimi formami walki, jak: bierny opór, sabotaż, dywersja, organizacja oddziałów partyzanckich, 2) organizowanie obrony codziennych interesów mas: płac, walka o artykuły żywnościowe, opał, 3) organizowanie pomocy ofiarom faszyzmu, pomoc partyzantom i ich rodzinom, 4) informowanie o sytuacji politycznej w kraju i na świecie⁹. Przewidywano, że w wyzwolonej Polsce narodowe komitety walki mogą przejąć władzę¹⁰, ale nie wysuwano tego na plan pierwszy w trosce o spójność frontu narodowego, tym bardziej, że w okresie tym uznawano rząd polski w Londynie (por. wyżej).

W praktyce narodowe komitety walki nie przyjęły się, gdyż wszelkie w tym kierunku kroki PPR zdecydowanie torpedowane były przez siły polityczne związane z rządem polskim w Londynie. Przyczyniła się także do tego słabość organizacyjna komórek PPR — partia ta dopiero krzepła i rozrastała się.

Podejmowane z inicjatywy PPR na przestrzeni 1942 r. rozmowy z członkami kierownictw innych partii i organizacji wojskowych w przedmiocie utworzenia frontu ogólnonarodowego nie dawały rezultatu. Przeciwnie, zaczęto zwalczać PPR jako „element obcy” w narodzie polskim. 15 I 1943 r. KC PPR zwrócił się do Delegatury Rządu Polskiego w Londynie na Kraj z listem otwartym¹¹, propagującym konieczność utworzenia frontu narodowego do walki z faszyzmem. List ten stwierdzał, że pełną jedność narodową gwarantuje dopiero odrzucenie przez rząd ten i jego delegaturę przedwojennej polityki sanacji, w szczególności zmiana polityki w stosunku do ZSRR. List ten pozostawiono bez odpowiedzi¹².

Przełomowym momentem w walce PPR o front ogólnonarodowy były rozmowy między przedstawicielami KC PPR i dowództwa Gwardii Ludowej z jednej strony oraz przedstawicielami Delegatury na Kraj z drugiej. Rozmowy toczyły się w dniach 18, 22, 25 II 1943 r. W ich trakcie PPR postulowała: 1) przyznanie PPR równego wpływu na sprawy polityczne z innymi organizacjami, stosownie do ich sił społeczno-politycznych, 2) doprowadzenie do porozumienia w kraju wszystkich sił poli-

⁹ *W dziesiątą rocznicę powstania PPR, materiały i dokumenty I 1942 — XII 1948*, Warszawa 1952, s. 64.

¹⁰ *Ibidem*, s. 64.

¹¹ List ten został opublikowany w Trybunie Wolności z dnia 1 II 1943 r., nr 25.

¹² *Polski ruch robotniczy...*, op. cit., s. 261 i nast.

¹³ Przez sanację rozumiano osoby wyznające ideologię rządzącego w Polsce w latach 1926 - 1939 obozu piłsudczykowskiego. Sanacja dążyła w tym okresie do

tycznych, prócz sanacji i ONR¹³, 3) utworzenie w okresie okupacji rządu w kraju, który stałby się wyrazicielem całego społeczeństwa, zastąpiłby rząd w Londynie, a następnie zwołał konstytuante¹⁴.

Rozmowy te nie doprowadziły do porozumienia. Odpowiedź na propozycje PPR oficjalnie dała Delegatura na Kraj dopiero po zerwaniu stosunków dyplomatycznych polsko-radzieckich w kwietniu 1943 r. Zawierała ona propozycje dla PPR nie do przyjęcia:

- 1) uznanie zwierzchnictwa rządu polskiego w Londynie i czynników przez niego powołanych w kraju,
- 2) deklaracji o niezależności od niepolskich ośrodków dyspozycji¹⁵,
- 3) oświadczenia o gotowości bezkompromisowej walki z każdym najeżdzącą na ziemię polskie,
- 4) uznania nienaruszalności granic Polski z 1939 r.¹⁶

Należy podkreślić, że zarówno pkt 3 jak i 4 godziły w sojusz z ZSRR.

Starania Polskiej Partii Robotniczej o utworzenie frontu ogólnonarodowego nie dały rezultatu. Fronty takie powstały w okupowanych krajach Europy, jak Czechosłowacja, Francja. W warunkach polskich natężenie sprzeczności klasowych nie zezwalało na połączenie wszystkich sił narodu w ogólnonarodowym froncie. Stanowisko ugrupowań politycznych związanych z rządem polskim w Londynie determinowała wobec propozycji PPR obawa przed radykalizacją mas ludowych, upolitycznieniem najszerzych warstw narodu.

2) Okres ten jest dla powstania frontu narodowego w Polsce decydujący, w jego ramach skryształizowała się koncepcja frontu utworzonego w okresie późniejszym i zarazem jest przejściowy, zaczyna się, gdy nie odrzucono jeszcze myśli o froncie ogólnonarodowym, kończy

faszyszczy życia w Polsce. Dlatego też jej epigoni w okresie drugiej wojny światowej, tworząc wizję wyzwolonego państwa polskiego, opierali ją na autokratycznych rządach silnej ręki, zakładając walkę z demokracją i komunizmem. ONR — Obóz Narodowo-Radykalny powołany w 1934 r. następnie rozwiązany, działał do wojny światowej nielegalnie. W okresie okupacji hitlerowskiej jego odłamek ONR Sztafeta (ABC) powołuje organizację polityczną — Szaniec oraz wojskową — Związek Jaszczurczy. Organizacje te były oparte na założeniach skrajnie prawicowych. W 1942 r. ze Związku Jaszczurczego i części członków Narodowej Organizacji Wojskowej, tych którzy nie weszli do Armii Krajowej, zostają utworzone Narodowe Siły Zbrojne. Organizacja NSZ, oparta na ideologii faszystowskiej, zwalczała komunistów i demokratyczny front narodowy.

¹⁴ *Polski ruch robotniczy* ..., op. cit., s. 263 i nast.

¹⁵ Za niepolski ośrodek dyspozycji, siły związane z rządem polskim w Londynie uważały, w odniesieniu do PPR, Międzynarodówkę Komunistyczną i jej komitet wykonawczy. Mimo iż PPR nie była sekcją krajową Międzynarodówki Komunistycznej, uznawała jej autorytet i przewodnictwo w międzynarodowym ruchu robotniczym. Tym samym domagano się od PPR postępowania sprzecznego z zasadą internacjonalizmu proletariackiego. Patrz także: *Polski ruch robotniczy*..., op. cit., s. 266.

¹⁶ List Delegatury do PPR z dnia 28 IV 1943 r. AZHP, sygn. 202/I, t. 56. Podaję za: *Polski ruch robotniczy* ..., op. cit., s. 265.

się, gdy była już określona koncepcja demokratycznego frontu narodowego. Wniosek taki płynie z porównania dwóch deklaracji PPR: „O co walczymy?” z marca i listopada 1943 r.¹⁷

PPR widząc nieskuteczność wysiłków zmierzających do utworzenia ogólnonarodowego frontu od wiosny 1943 r. główny wysiłek kładzie na budowę demokratycznego frontu narodowego, licząc się jednak co najmniej do lata 1943 r. z tym, że przynajmniej ugrupowania demokratyczne związane z rządem polskim w Londynie przejdą na pozycje tworzonego przez nią frontu. Tym bardziej, że od decyzji Prezydium Komitetu Wykonawczego Międzynarodówki Komunistycznej, z dnia 15 V 1943 r. proponującej partiom komunistycznym rozwiązanie Międzynarodówki, dla ułatwienia im sojuszu ze wszystkimi siłami narodów (także burżuazyjną demokracją), odpadł argument, że PPR jest uzależniona od pozakrajowego ośrodka dyspozycyjnego¹⁸.

W czasie tym dokonuje się proces stopniowej sanacyzacji rządu polskiego w Londynie¹⁹. Przeciwno ruchowi robotniczemu i PPR skierowane jest ostrze dwóch dokumentów z tego okresu: „Rozkazu Komendanta

¹⁷ 1) W deklaracji marcowej płynie tylko krytycyzm w stosunku do rządu polskiego w Londynie. W deklaracji listopadowej mówi się o konieczności powołania Rządu Tymczasowego uznając rząd polski w Londynie za samozwańczy. Konkretyzuje się też zarazem, jakie siły polityczne mają sprawować władzę w Polsce — siły konsekwentnie demokratyczne z antyfaszystowskiego frontu narodowego. 2) W deklaracji marcowej mówi się o konieczności powołania Rządu Tymczasowego. W deklaracji listopadowej precyzuje się zarazem, z jakich środowisk się ten rząd powoła — robotników, chłopów, inteligencji — jako większości narodu. 3) Deklaracja marcowa zawiera postulat dania narodom prawa do samookreślenia. Deklaracja listopadowa stwierdza, iż uznaje się prawo narodu ukraińskiego i białoruskiego do określenia przynależności państwowej. 4) Deklaracja marcowa znacznie ogólniej niż listopadowa określa decydujące znaczenie sojuszu z ZSRR dla losu wyzwolonej Polski. 5) W deklaracji marcowej zawarty jest jedynie postulat „uspołecznienia”, gdy w deklaracji listopadowej mowa o „nacionalizacji”. 6) W deklaracji marcowej platformą zjednoczenia narodu jest walka zbrojna z okupantem. W deklaracji listopadowej dochodzą „sprawdziany prawdziwości i szczerości hasła demokratycznych i wolnościowych” wyrażające się w stosunku do: a) rządu emigracyjnego i jego delegatury krajowej, b) akcji rozpalania wojny domowej, c) nacionalizowania wielkiego przemysłu, banków etc., d) zagadnienia ziemi obszarniczej, e) zagadnienia ziem wschodnich i do zasady samostanowienia narodów o swoim losie. 7) W deklaracji marcowej zawarty jest program demokratyzacji życia w wyzwolonym kraju w stopniu minimalnym, do przyjęcia dla ugrupowań demokratycznych skupionych przy rządzie polskim w Londynie. W deklaracji listopadowej wprowadzona jest zasada ludowładztwa i konsekwentnych przemian społeczno-ekonomicznych, które dają podstawy do walki o ustrój socjalistyczny w wyzwolonej Polsce. 8) Deklaracja marcowa ma przewagę cech programu wyzwolenia narodowego, deklaracja listopadowa jest rozwiniętym programem wyzwolenia narodowego i społecznego. Por. szerzej: J. Pawłowicz, *Strategia frontu narodowego PPR*, Warszawa 1965, s. 44 i nast.

¹⁸ Stanowisku temu dała wyraz PPR w artykułach w Okólniku KC PPR nr 1 z dnia 1 VI 1943, oraz Trybunie Wolności nr 34 z dnia 15 VI 1943 r.

¹⁹ Por. szerzej: *Polski ruch robotniczy...*, op. cit., s. 293.

Głównego AK z dnia 15 IX 1943 r. o zwalczaniu band wywrotowych"²⁰, oraz „Memoriału w sprawie niebezpieczeństwa rewolucji komunistycznej w Polsce” z kwietnia 1943 r.²¹

Starania PPR o utworzenie frontu narodowego drogą odgórnych porozumień partii politycznych i organizacji wojskowych także w tym okresie nie dawały rezultatu. Spotkano się z odmową KG AK (wiosna 1943 r.), odmówiły prowadzenia rozmów dowództwa demokratycznych organizacji wojskowych: socjalistów, syndykalistów, ludowców²².

Zwrot w koncepcji frontu narodowego postulowanej przez PPR nastąpił latem 1943 r. z następujących przyczyn: 1) przemiany w delegaturze na kraj i samym rządzie polskim w Londynie nie wskazywały na możliwość przejścia jego sił politycznych na pozycje frontu narodowego, który inicjowała PPR, 2) narastał proces radykalizacja społeczeństwa polskiego, szczególnie klasy robotniczej i chłopstwa²³.

Konieczne się stało połączenie w programie wyzwolenia narodowego zagadnień wyzwolenia społecznego. Wychodzono z założenia, że jedynie front sił konsekwentnie demokratycznych — front mas ludowych, może doprowadzić do oderwania od obozu londyńskiego²⁴ Stronnictwa Ludowego i innych demokratycznych ugrupowań społecznych.

Zwrot w koncepcji frontu narodowego postulowanej przez PPR widoczny jest w tym, że od lata 1943 r. konsekwentnie się już postuluje konieczność budowy przeciwstawnego ośrodka politycznego w stosunku do rządu polskiego w Londynie. Ośrodek ten będzie kierował walką o Polskę demokratyczną i sprawiedliwą.

Koncepcja frontu narodowego, zbliżona treścią do idei frontów ludowych²⁵, była konieczna w sytuacji, gdy burżuazja polska uchylała się

²⁰ Ibidem, s. 300.

²¹ J. Pawłowicz, *Z dziejów konspiracyjnej KRN 1943 - 1944*, Warszawa 1961, s. 33.

²² *Polski ruch robotniczy ...*, op. cit., s. 326.

²³ Ibidem, s. 376.

²⁴ Za obóz londyński umownie przyjmuję wszystkie ugrupowania polityczne, które popierały w okresie wojny i okupacji hitlerowskiej rząd polski w Londynie. Organizacyjnym wyrazem tego obozu było porozumienie partii politycznych: Stronnictwa Ludowego, Stronnictwa Pracy, Polskiej Partii Socjalistycznej — Wolność, Równość, Niepodległość, Stronnictwa Narodowego. Porozumienie to nosiło nazwy (kolejno): Polityczny Komitet Porozumiewawczy, Krajowa Reprezentacja Polityczna oraz Rada Jedności Narodowej. Zmieniające się nazwy porozumienia miały stworzyć wrażenie coraz większego jego znaczenia w życiu politycznym kraju pod okupacją. W rzeczywistości coraz bardziej rozszerzały się w nim sprzeczności międzypartyjne. Znaczenie polityczne tego porozumienia zamiast, jak zakładano, programowo rosnąć, stale malało. Jedną z zasadniczych sprzeczności dzieliła SL od SN. Pierwsze popierało reformę rolną, którą z kolei drugie stronnictwo zwalczało.

²⁵ Front ludowy można określić jako formę porozumienia i współdziałania partii politycznych i organizacji społecznych reprezentujących masy ludowe w krajach kapitalistycznych. Platforma porozumienia w ramach frontu ludowego jest znacznie

od przyłączenia do walki w ramach frontu narodowego, a nawet zwalczała go. Program demokratycznego frontu narodowego jest zbiorem postulatów mas pracujących, wyrażającym się w tezach narodowego i społecznego wyzwolenia. Tezy te mają charakter ogólnonarodowy, a zrealizować je można tylko przy współudziale mas pracujących.

Jako podstawę demokratycznego frontu narodowego przyjęto sojusz robotniczo-chłopski i jednolity front klasy robotniczej. Realizując politykę sojuszu robotniczo-chłopskiego PPR rozbudowuje swoje ogniwa na wsi oraz tworzy tam oddziały Gwardii Ludowej. Nie mogąc nawiązać kontaktu z kierownictwem Stronnictwa Ludowego, PPR oddziałuje na doły tej organizacji, radykalizując się pod wpływem idei antykapitalistycznych i antyobszarniczych.

Na płaszczyźnie wojskowej formą organizacyjną demokratycznego frontu narodowego miała być Armia Ludowa i skupione w niej wszystkie organizacje wojskowe walczące z okupantem. Toczone w tym przedmiocie rozmowy Dowództwa Głównego GL z Komendą PAL i Komendą Główną BCH nie dały rezultatu²⁶.

PPR walcząc o jednolity front klasy robotniczej pragnie doprowadzić do zjednoczenia wysiłków z Robotniczą Partią Polskich Socjalistów, utworzoną 11 IV 1943 r. Sprzyjały temu takie okoliczności, jak wystąpienie RPPS z Politycznego Komitetu Porozumiewawczego i Delegatury na Kraj. Jednak RPPS krytykując rząd polski w Londynie krytykowała także PPR i dlatego też rozmowy nie dały rezultatu. RPPS była przeciwna porozumieniu z PPR, było to jednak stanowisko przede wszystkim jej władz naczelnych.

3) Demokratyczny front narodowy powstał w grudniu 1943 r. Wyrazem jego istnienia jest opublikowany 15 XII 1943 r. „Manifest demokratycznych organizacji społecznych i wojskowych” podpisany przez Komitet Inicjatywy Narodowej, KC PPR, grupę działaczy socjalistycznych, grupę działaczy Stronnictwa Ludowego i Batalionów Chłopskich, Dowództwo Główne Gwardii Ludowej, przedstawiciele podziemnego ruchu zawodowego, grupę bezpartyjnych demokratów, przedstawiciele wolnych zawodów: pracowników naukowych, lekarzy, nauczycieli, inżynierów, architektów, prawników, grupę działaczy byłej Unii Związków Zawodowych Pracowników Umysłowych, grupę literatów polskich, grupę ofice-

szersza niż w ramach jednolitego frontu klasy robotniczej. W jej zakres wchodzi zagadnienie obrony demokratyczności ustroju, praw i swobód obywatelskich. Jako podstawę frontu ludowego przyjmowano z zasady jednolity front klasy robotniczej. Zainteresowanie tą formą porozumienia w ruchu robotniczym datuje się przede wszystkim od VII Kongresu Międzynarodówki Komunistycznej, który odbył się w Moskwie w 1935 r. Por. szerzej: *Organizacja społeczeństwa...*, op. cit., s. 46-47 oraz J. Leszczyński-Leński, *O antyfaszystowski front ludowy w Polsce*, Nowe Drogi 1956, nr 3, s. 56.

²⁶ *Polski ruch robotniczy ...*, op. cit., s. 328.

rów i podoficerów Armii Polskiej, grupę przedstawicieli rzemiosł, grupy terenowe żołnierzy Armii Krajowej, Związek Walki Młodych²⁷.

Za błędny uważam pogląd J. Pawłowicza głoszący, że demokratyczny front narodowy powstał dopiero na przestrzeni 1944 r. w wyniku działania Krajowej Rady Narodowej²⁸. Przeciż to właśnie demokratyczny front narodowy leży u podstaw powołania Krajowej Rady Narodowej jako naczelnej reprezentacji politycznej narodu i zwierzchniego organu władzy. „Manifest...”, na mocy którego powołano KRN, jest programem demokratycznego frontu narodowego. KRN jest jedną z form organizacyjnych demokratycznego frontu narodowego i jako taka nie mogła wyprzedzić powstania samego frontu. Na innej płaszczyźnie należy rozpatrywać istnienie samego frontu narodowego, a na innej istnienie jego form organizacyjnych. Okres 1944 r. jest okresem popularyzacji i przekonywania na rzecz już istniejącego demokratycznego frontu narodowego. Jest także okresem tworzenia jego form organizacyjnych, jak: KRN, terenowe rady narodowe, ogniwa związków zawodowych, komitety fabryczne oraz Armia Ludowa. Dlatego też należy przyjąć, że jakkolwiek formy organizacyjne demokratycznego frontu narodowego kształtowały się dopiero na przestrzeni 1944 r., sam front istniał już w grudniu 1943 r.

W związku z tym, że problematyka KRN i terenowych rad narodowych w okresie wojny i okupacji hitlerowskiej ma już bogatą literaturę²⁹, omówię te zagadnienia marginalnie. Utworzenie Krajowej Rady Narodowej jako formy organizacyjnej demokratycznego frontu narodowego i przeciwstawnego ośrodka politycznego w stosunku do rządu polskiego w Londynie ostro zarysowało granice między burżuazją polską i jej zwolennikami a jednoczącymi się siłami polskiej demokracji.

Należy także podnieść, że w utworzeniu KRN i zamknięciu w jej programie elementów wyzwolenia narodowego i społecznego tkwiły już załączki własnej, odpowiadającej polskim warunkom drogi do socjalizmu³⁰. Program KRN³¹ poparła jednak także część narodu polskiego wroga socjalizmowi, ale widząca, że jego postulaty odzwierciedlają naj-

²⁷ W *dziesiątą rocznicę...*, op. cit., s. 247 i nast.

²⁸ J. Pawłowicz, *Z dziejów...*, op. cit., s. 247.

²⁹ Ibidem; K. Biskupski, *Podstawy konstytucyjne KRN*, Rada Narodowa 1945, nr 24; S. Żółkiewski, *I posiedzenie plenarne KRN*, Rada Narodowa 1945, nr 24; Z. Jarosz, *KRN, dzieje ludowego parlamentaryzmu*, Czasopismo Prawno-Historyczne 1964, nr 1; K. Biskupski, *Zakres pracy KRN*, Rada Narodowa 1946, nr 16; S. Rozmaryn, *Państwowe prawo polskie w okresie KRN*, Wojskowy Przegląd Prawniczy 1948, nr 3; W. Barcikowski, *O pracy rad narodowych w 1945 roku*, Rada Narodowa 1946, nr 4; A. Burda, *Rozwój ustroju politycznego Polski Ludowej*, Warszawa 1967 itd.

³⁰ W. Gomułka, *Z kart naszej historii*, Warszawa 1968, s. 232.

³¹ Program KRN zawarty jest w uchwalonej na I posiedzeniu KRN Deklaracji. Por. szerzej: J. Pawłowicz, *Strategia...*, op. cit., s. 83.

głębsze interesy Polski, a ich realizacja łączy się z niepodległością i odbudową suwerennego bytu państwowego. Program KRN jest także programem demokratycznego frontu narodowego.

Rozszerzając bazę demokratycznego frontu narodowego zważano, by jednoczenie narodu nie odbywało się kosztem podstawowych założeń ideologicznych i politycznych obozu ludowo-demokratycznego. Dlatego też KRN sprecyzowała w swej uchwale podstawy polityczne dalszego jednoczenia narodu³². Rozszerzeniu bazy społecznej demokratycznego frontu narodowego miał także służyć Tymczasowy Rząd Polski. Uzasadniając w liście do premiera rządu ZSRR J. Stalina konieczność jego powołania, przewodniczący delegacji KRN i przewodnicząca ZG ZPP stwierdzili między innymi, że utworzenie tego rządu przyspieszy rozkład reakcyjnego obozu w kraju i na emigracji, wzmocni konsolidację polskiej demokracji i podniesie jej autorytet w kraju i za granicą. Podniesiono także, że powołanie Tymczasowego Rządu Polskiego umożliwi regulację granicy między Polską a ZSRR na szczeblu rządowym. Tym samym uniknie się ustanawiania administracji radzieckiej na zachód od linii Curzona, co grozi osłabieniem pozycji demokracji polskiej i poderwaniem zaufania społeczeństwa polskiego do ZSRR³³. Zadania te zrealizował powołany ustawą KRN z dnia 21 VII 1944 r. Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego. Programem demokratycznego frontu narodowego stał się od tej chwili Manifest PKWN³⁴.

Nowy program demokratycznego frontu narodowego jest rozwinięciem dotychczasowego programu z przełomu lat 1943/1944. Został on także wzbogacony o dorobek Centralnego Biura Komunistów Polskich w ZSRR. Przy przejściu podstawowych założeń programów PPR i KRN, pewne postulaty złagodzone przez uwzględnienie interesów drobnej i średniej burżuazji oraz poparcie dla inicjatywy prywatnej. Manifest PKWN obliczony był na przyciągnięcie na platformę demokratycznego frontu narodowego najszerzych warstw narodu.

W omawianym okresie na okupowanych ziemiach polskich rozpowszechniały się formy organizacyjne demokratycznego frontu narodowego. I tak żywiłowo zawiązywały się rady narodowe jednoczące w sobie cechy: 1) tymczasowych podziemnych organów władzy narodu,

³² Podstawy te są następujące: 1) walka z okupantem hitlerowskim przy boku armii sojuszniczych, 2) dążenie do scalania polskich sił zbrojnych z wyłączeniem elementów sanacyjno-oenerowskich i reakcyjnych, paraliżujących walkę narodu, 3) usunięcie z życia politycznego wpływów wstecznicstwa, 4) stworzenie warunków, by w okresie przejściowym po wyzwoleniu kraju, jego administracja znalazła się w rękach rządu tymczasowego wyłonionego w kraju przez czynniki demokratyczne, przy wyeliminowaniu elementów sanacyjno-endecko-ozonowskich, 5) przyznanie prawa do samostanowienia narodom Ukrainy i Białorusi. Por. szerzej: J. Pawłowicz, *Strategia ...*, op. cit., s. 183 i nast.

³³ Ibidem, s. 261 i nast.

³⁴ *W dziesiątą rocznicę...*, op. cit., s. 387 i nast.

2) tymczasowej politycznej reprezentacji narodu, 3) ogniw organizujących i kierujących walką o wyzwolenie Polski — czyli form organizacyjnych frontu narodowego.

Rady narodowe jako formy organizacyjne frontu narodowego różnią się od narodowych komitetów walki tym, że były pomyślane jako załączki władzy ludowej w Polsce, podczas gdy drugie były jedynie przewidywane jako forma organizacyjna frontu narodowego. Kierowniczą rolę w demokratycznym froncie narodowym zapewniały partiom politycznym komisje międzypartyjne i porozumiewawcze, utworzone po przejściu na platformę frontu Stronnictwa Ludowego i odrodzonej Polskiej Partii Socjalistycznej.

Wśród ugrupowań obozu londyńskiego w tym okresie charakterystyczna była teza, iż nie każdą Polskę należy ratować, a tylko legalną. Tym samym troszczono się nie o element ludzki w narodzie, a o formy ustrojowe, granice i prawa. Stąd też rosnące wpływy demokratycznego frontu narodowego brały się nie z przesłanek ściśle rewolucyjnych, lecz z tego, iż front ten potrafił realizować postulaty żywotne dla całego narodu, któremu mógł zaproponować platformę jednoczenia do przyjęcia dla jego większości. Tym samym rząd polski w Londynie okazał się nieprzydatny nie z przyczyn klasowych, ale narodowych, gdyż nie potrafił dać narodowi polskiemu drogi ratunku jego istnienia³⁵.

A oto cechy charakterystyczne koncepcji demokratycznego frontu narodowego, ukształtowanej w okresie wojny i okupacji hitlerowskiej:

1) Koncepcja ta oparta była na założeniu walki o wyzwolenie narodowe i społeczne, ale dostrzegano, iż jedynie program wyzwolenia społecznego zawiera zarazem treść narodowowyzwoleńczą. Stąd też program frontu stanowi zbiór postulatów dający punkt wyjścia do walki o ustrój socjalistyczny w Polsce. Program frontu był więc zbiorem postulatów do przyjęcia dla większości narodu, a nie dla wszystkich jego członków — co mieściła w sobie koncepcja frontu ogólnonarodowego.

2) Polityka demokratycznego frontu narodowego nie jest równoznaczna z realizacją ideologii nacjonalistycznej. Program frontu postulując walkę przeciwko okupantowi, kieruje jej ostrze przeciwko faszystom niemieckim. Wychodząc z przesłanek internacjonalistycznych zarazem zakłada sojusz z demokracją niemiecką, współpracę z działaczami antyhitlerowskiego ruchu oporu w narodzie niemieckim. Tym samym nie postulowano nienawiści do Niemców jako narodu.

3) Silne akcentowanie w programie frontu prawa narodów do samookreślenia, miało na celu ukształtowanie wyzwolonej Polski jako państwa jednolitego pod względem narodowym.

4) Demokratyczny front narodowy zainicjowany przez PPR nie był platformą porozumienia obliczoną tylko na czas wojny. Z góry zakładano jego funkcjonowanie w dłuższym okresie historycznym.

³⁵ Z. Załuski, *Czterdziesty czwarty*, Warszawa 1968, s. 156.

5) Idea frontu narodowego jest wyrazem kompromisu, ale takiego, przy którym PPR nie rezygnując z naczelnych zasad i celów, do których zdąża, zdobywa naród dla linii politycznej tej partii.

6) Partie polityczne działające we froncie narodowym zachowują swą suwerenność, mają odrębne programy i tradycje. Współdziałanie ich mieści się jednak w pewnych ramach politycznych — budowa demokratycznej Polski. Dlatego też nie można było tolerować przekraczania tych ram, gdyż obracało się to przeciw celom porozumienia.

7) W demokratycznym froncie narodowym przewidziano miejsce dla wszystkich, którzy aprobowali jego program, bez względu na ich poglądy polityczne i religijne.

8) Dla wzmocnienia i koordynacji wysiłków politycznych sił frontu narodowego, a także zapewnienia kierowniczej w nim roli partiom politycznym, działały komisje międzypartyjne, porozumiewawcze. Wśród partii politycznych frontu narodowego przodującą rolę spełniała Polska Partia Robotnicza.

9) Po wyzwoleniu kraju, dla dalszego jednoczenia narodu rozbudowano platformę frontu narodowego o te zagadnienia, które w tym okresie czasu łączyły wszystkich Polaków: groźba zbrojnego rewanzu, zniszczenie faszyzmu na całym świecie, sprawa naszych zachodnich granic i wreszcie odbudowa kraju ze zniszczeń wojennych.

II

Po wyzwoleniu kraju i zakończeniu drugiej wojny światowej, w sytuacji gdy spora część narodu zachowała stanowisko bierne, nieufne wobec Rządu Tymczasowego, rolą demokratycznego frontu narodowego było wzmocnienie władzy ludowej w Polsce poprzez działanie w kierunku udzielenia poparcia temu rządowi przez jak najszersze rzesze narodu. Jak pisze A. Burda „sposób zorganizowania władzy i formy polityczno-ustrojowe [...] w tym okresie nie można określić jako niewątpliwe dla narodu”³⁶. W okresie tym uznano, że w demokratycznym froncie narodowym jest miejsce dla wszystkich, którzy podporządkowali się Rządowi Tymczasowemu jako jedynej władzy wykonawczej narodu polskiego, bez względu na ich przynależność partyjną czy wojskową w okresie okupacji. Przodującą rolę przyznano we froncie narodowym czterem partiom politycznym PPR, PPS, SL, SD, przy czym kierownicza rola należała do PPR. Stosunki wzajemne tych partii politycznych oparto na zasadzie uznania samodzielności każdej z nich. Jako granice wymienionej samodzielności uznano ramy polityczne porozumienia. Podnoszono jednocześnie, że żadna partia nie może restytuować takich swoich tradycji, które godzą w demokratyzację kraju i jedność społeczną i narodową.

³⁶ A. Burda, *Rozwój ustroju politycznego Polski Ludowej*, Warszawa 1967, s. 41.

Zadania, jakie w tym okresie realizowała w ramach frontu narodowego Polska Partia Robotnicza były realizacją tezy W. Lenina mówiącej, iż należy umieć kierować nie tylko swoją partią, ale także masami w toku ich zbliżania się do nowego stanowiska³⁷. Stąd też w łonie PPR ostro zwalczano tendencje sekciarskie u niektórych jej członków, utrudniające proces rozszerzania frontu narodowego.

Realizacją idei frontu narodowego był utworzony w czerwcu 1945 r. Rząd Jedności Narodowej. Krokiem tym dano wszystkim, którzy w okresie okupacji hitlerowskiej związali się z rządem polskim w Londynie, możliwość przejścia na pozycje Polski demokratycznej. Zakładano, iż rozwój demokracji ludowej może zagwarantować tylko współpraca sił ludowych — konsekwentnie demokratycznych, stawiających sobie za cel socjalizm — z siłami liberalno-ludowymi i liberalno-burżuazyjnymi przeciwko siłom reakcyjno-faszystowskim pozbawionym możliwości legalnego działania³⁸. Dostrzegano, iż siły liberalno-ludowe i liberalno-burżuazyjne wahają się, podatne są na ideologię reakcyjną, ich stanowisko zmienia się w zależności od sytuacji wewnętrznej i zewnętrznej. Dlatego też nie zakładano, iż uda się je przeciągnąć w całości na platformę demokratycznego frontu narodowego.

Za zadanie sił ludowych postawiono politykę całkowitej izolacji sił reakcyjno-faszystowskich, blokowanie prób ich restytucji oraz walkę o stałe poszerzanie frontu narodowego, aż do całkowitego wyniszczenia reakcji i jej ideologii. Platformą frontu była nie tylko walka z reakcją. W jej ramach mieściły się także zadania związane z realizacją rewolucji socjalistycznej. Wynikało to z tego, że rewolucja ludowo-demokratyczna w Polsce spletała w sobie zarówno elementy rewolucji burżuazyjno-demokratycznej jak i socjalistycznej.

Na przestrzeni 1945 r. kształtuje się opozycja legalna i nielegalna w odniesieniu do przeprowadzanych zmian. W ramach opozycji legalnej działa S. Mikołajczyk (2 wicepremier Rządu Jedności Narodowej) na czele utworzonego 22 VIII 1945 r. Polskiego Stronnictwa Ludowego³⁹, do którego weszła prawica ruchu ludowego. Opozycję nielegalną tworzą bandy reakcyjnego podziemia — Wolność i Niepodległość oraz Narodowe Siły Zbrojne. W sytuacji, gdy nie dały rezultatu próby porozumienia z PSL, demokratyczny front narodowy przechodzi do zwalczania zarówno opozycji nielegalnej jak i legalnej.

W omawianym okresie demokratyczny front narodowy traci swoje dotychczasowe formy organizacyjne na skutek zmiany ich charakteru.

³⁷ W. Lenin, *Dziecięca choroba „lewicowości” w komunizmie*, w: *Dziela*, t. 31, s. 80.

³⁸ W. Gomułka, *O naszej partii*, Warszawa 1968, s. 145.

³⁹ R. Halaba, *Stronnictwo Ludowe 1944 - 1946*, Warszawa 1966, s. 119.

KRN i terenowe rady narodowe stały się organami państwowymi, Armia Ludowa wchodzi w skład Ludowego Wojska Polskiego.

Jako nowe formy organizacyjne frontu narodowego powstają: blok stronnictw demokratycznych oraz komitety obrońców pokoju. U schyłku omawianego etapu, przed wyborami do Sejmu w 1952 r. powstają wyborcze komitety frontu narodowego.

Blok Stronnictw Demokratycznych jest sojuszem czterech partii politycznych: PPR, PPS, SL, SD. Blok ten spełnił szczególnie ważne zadania przy przegłosowaniu nacjonalizacji w KRN, w referendum ludowym w 1946 r. oraz wyborach do sejmu ustawodawczego w 1947 r. Wszędzie tam zapewnił jedność działania partii politycznych i szerokich warstw narodu przeciw opozycji PSL-owskiej. Zwycięstwo bloku w wyborach do sejmu ustawodawczego doprowadziło do usunięcia S. Mikołajczyka z rządu, klęski PSL, a następnie do eliminacji opozycji burżuazyjnej z życia politycznego kraju.

Formą organizacyjną frontu narodowego są także wymienione komitety obrońców pokoju, które powstały jako konsekwencja ruchu obrońców pokoju na szczeblach: centralnym, wojewódzkim i powiatowym. Wymagała się w nich jedność narodowa w kwestii pokoju.

Po zakończeniu odbudowy kraju, programem frontu narodowego stała się walka o pokój i realizacja planu 6-letniego. Jako przyczyny wysunięcia takiej platformy podnoszono niebezpieczeństwo wojny oraz to, że trzonem narodu są robotnicy, chłopci i inteligencja pracująca⁴⁰.

Za naczelną zadanie płynące z tej platformy dla frontu narodowego przyjęto rozbudzanie socjalistycznej świadomości narodowej w społeczeństwie polskim, warunkującej socjalistyczny patriotyzm. Uznano, że jest on najbardziej ogólnonarodowy, najpełniej wyraża zgodność interesów jednostki i narodu oraz zgodność interesów mas pracujących tworzących naród⁴¹.

Realizując politykę jednolitego frontu klasy robotniczej jako podstawy frontu narodowego, 26 XI 1946 r. PPR i PPS podpisały umowę o jedności działania i współpracy⁴². Współdziałanie tych partii w ramach jednolitego frontu doprowadziło w 1948 r. do zjednoczenia, pełnej jedności organicznej i w ten sposób powstania jednolitej partii marksistowsko-leninowskiej klasy robotniczej — Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej.

W omawianym etapie nadal realizowano politykę sojuszu robotniczo-chłopskiego jako podstawy kształtowania się jedności moralno-politycznej narodu polskiego⁴³. Sojusz ten realizowano przez rozbudowę komó-

⁴⁰ Referat na VI Plenum KC, Nowe Drogi 1951, nr 1, s. 38.

⁴¹ A. Starewicz, *Patriotyzm siłą motoryczną walki o pokój i plan 6-letni*, Nowe Drogi 1951, nr 1, s. 118.

⁴² Umowę opublikowano w *Głosie Ludu* nr 325/1946.

⁴³ A. Zawadzki, *Istota i rola rad narodowych jako jednolitych organów władzy w naszym państwie demokracji ludowej*, Nowe Drogi 1950, nr 2, s. 119.

rek PZPR na wsi oraz współpracę z SL, a następnie, po zjednoczeniu ruchu ludowego w Polsce, ze Zjednoczonym Stronnictwem Ludowym.

W latach czterdziestych nie dokonał się proces instytucjonalizacji frontu narodowego w Polsce. Wynikło to z charakteru procesu przemian w zakresie stosunków politycznych w naszym kraju w tych latach, przejawiającego się w ostrości toczonej walki klasowej. Front narodowy może się instytucjonalizować, gdy w jego ramach kroczy świadomie przytłaczająca część narodu i gdy wymaga tego rzeczywistość społeczno-polityczna. W Polsce w tych latach krystalizował się dopiero stosunek części społeczeństwa do przeprowadzanych zmian. Działający w tym okresie demokratyczny front narodowy występował przeciwko części społeczeństwa związanej z reakcją. Wpływ na taki stan rzeczy miał także stosunek Biura Informacyjnego do rozwiązania w zakresie frontu narodowego, jakie wprowadzono w Jugosławii⁴⁴. Krytykowano, iż w Jugosławii we froncie narodowym rozplywa się partia komunistyczna i jej kierownicza rola w społeczeństwie. Uznano także, że z punktu widzenia naszej rzeczywistości politycznej oraz tradycji życia politycznego w Polsce, instytucjonalizacja frontu narodowego jest niekonieczna i niecelowa. Tak więc na przyjęte rozwiązanie w zakresie frontu narodowego w naszym kraju, wpływ miały zarówno czynniki obiektywne jak i subiektywne.

Cechy charakterystyczne koncepcji frontu narodowego w okresie od wyzwolenia kraju do 1952 r. można by określić następująco:

1) Program frontu narodowego na początku omówionego etapu stanowią postulaty zabezpieczenia demokratyczności ustroju odrodzonej Polski. W latach tych krystalizował się dalej program wyzwolenia społecznego mas pracujących. U schyłku etapu program ten w znacznym stopniu już zrealizowano, a programem frontu stała się walka o pełną realizację socjalizmu w Polsce.

2) W sytuacji, gdy jako platformę jednoczenia narodu przyjęto socjalizm, określiło się oblicze klasowe frontu narodowego.

3) Nadal zakładano samodzielność partii sojusznicych.

4) Uznawano zasadę kierowniczej roli PZPR we froncie narodowym.

5) We froncie narodowym przewidziano miejsce dla wszystkich, którzy aprobowali jego program, bez względu na przynależność polityczną i wojskową w okresie okupacji.

6) Programowe założenia demokratycznego frontu narodowego cechowała duża ogólność sformułowań, co umożliwiało przyjmowanie szczegółowych rozwiązań w zależności od potrzeb chwili. Płyne z tego i elastyczność koncepcji frontu narodowego i przystosowywalność do pogłębiających się przemian w narodzie polskim — narodzie, który stawał się narodem socjalistycznym.

⁴⁴ Rezolucja Biura Informacyjnego o sytuacji w Komunistycznej Partii Jugosławii, Nowe Drogi 1948, nr 10.

7) Zarówno etap 1. jak i 2 były doskonałymi sprawdzianami praktycznymi koncepcji frontu narodowego. Jej realizacja w tym czasie, tym samym sprawdzenie w praktyce jej założeń, spowodowały, że front narodowy pozostał jako trwały element mechanizmu życia politycznego w Polsce.

III

W czasie omawianego etapu mówiąc o froncie narodowym stwierdzano, że jego szeroki zasięg jest wynikiem wzrostu uświadomienia politycznego mas oraz przeobrażeń ideologicznych dokonujących się w narodzie polskim równorzędnie do przemian gospodarczych⁴⁵.

W 1952 r. utworzono komitety frontu narodowego jako jego stałe społeczne organy, powstałe z połączenia komitetów wyborczych frontu narodowego z komitetami obrońców pokoju. Na czele stał Komitet Ogólnopolski Frontu Narodowego (jego organy to prezydium i sekretariat), w terenie działały komitety wojewódzkie, powiatowe i gromadzkie frontu. W okresie tym podnoszono, że Front Narodowy świadczy o dojrzałości ideowo-politycznej narodu polskiego, sile sojuszu robotniczo-chłopskiego i inteligencji pracującej, a także o tym, że wymienieni poczuli się współgospodarzami kraju.

W wyborach w 1952 r. po raz pierwszy pojawił się program wyborczy frontu narodowego. Zaczęła się krystalizować zasada dokonywania oceny organów w systemie przedstawicielskim z punktu widzenia stopnia realizacji przez nie tego programu. Jedność narodową poczęto kształtować właśnie wokół programu frontu narodowego przedstawionego w toku kampanii wyborczej. Znaczenie tego programu najlepiej podkreślano mówiąc, że Rząd PRL powinien być „rządem realizacji programu Frontu Narodowego”⁴⁶.

Zadania frontu narodowego w tym czasie wiązano z funkcjonowaniem systemu przedstawicielskiego. I tak w kampanii wyborczej do rad narodowych w 1954 r. podniesiono, iż komitety frontu narodowego powinny wzmacniać więź rad z masami pracującymi, pobudzać aktywność i inicjatywę społeczną wokół rad terenowych⁴⁷.

Ujemne zjawiska życia politycznego tego okresu odbiły się także na działalności frontu narodowego w Polsce. Jak pisze Z. Rykowski realizowana wtedy stalinowska koncepcja dyktatury proletariatu nie zgadzała się z koncepcją frontu narodowego realizowaną w latach czter-

⁴⁵ B. Bierut, *Pod sztandarem frontu narodowego*, Warszawa 1952, s. 75.

⁴⁶ *Ibidem*, s. 110.

⁴⁷ Pod hasłami frontu narodowego miliony Polaków wezmą udział w wyborach do rad (przemówienie na zakończenie obrad OK FN), Rada Narodowa 1954, nr 26, s. 3.

dziestych⁴⁸. Spadek znaczenia sejmu, rad narodowych, nadmierne uprawnienia organów wykonawczych, zmniejszenie znaczenia współpracy międzypartyjnej, brak elastyczności w działaniu mechanizmów życia politycznego spowodowały, że front narodowy nie mógł realizować właściwych dla niego funkcji. Dlatego też funkcjonował on przede wszystkim w znaczeniu idei jedności narodowej, mimo istnienia już jego struktury organizacyjnej. Działał jako nadrzędny element świadomości ludzkiej, łączący wszystkich Polaków dla realizacji naczelných zadań społeczeństwa.

Przy realizacji takiej koncepcji życia politycznego w Polsce, przy której front narodowy nie znajdował możliwości szerszego działania, rozwój jego koncepcji został w tym okresie wstrzymany. Dlatego też omówiony etap kształtowania się koncepcji frontu narodowego w Polsce, nie wnosi zasadniczo nowych elementów do tejże koncepcji. Wyjątkiem jest pewne zinstytucjonalizowanie jego formy organizacyjnej pozbawione jednak w praktyce większego znaczenia.

IV

W 1957 r. utworzono Front Jedności Narodu zespalaający w patriotycznym działaniu obywateli naszego państwa wokół budownictwa socjalistycznego i wspólnego stanowiska wobec naczelných problemów społeczeństwa: rozwoju gospodarki i kultury, wzmacniania sił i umacniania bezpieczeństwa Polski Ludowej⁴⁹.

Omawiając problematykę jedności moralno-politycznej narodu polskiego w czasie obrad VIII Plenum KC PZPR, E. Gierek stwierdził: „Wielkie zadania, które stoją przed nami są zadaniami ogólnonarodowymi i mogą być pomyślnie rozwiązane z pożytkiem dla ludzi pracy miast i wsi, dla kraju, jedynie w warunkach moralno-politycznej jedności naszego narodu. Pracy i zasług dla Ojczyzny nie dzielimy i dzielić nie będziemy według przynależności partyjnej czy organizacyjnej, według tego, czy ktoś jest wierzący, czy niewierzący. [...] Sojusz robotniczo-chłopski był, jest i pozostanie klasowym fundamentem naszego państwa, podstawą politycznej i moralnej jedności narodu polskiego. W całej swej polityce partia nasza kierować się będzie zasadą bliskiej współpracy ze wszystkimi organizacjami i zespołami złączonymi we Froncie Jedności Narodu”⁵⁰.

Tak więc jedność moralno-polityczna naszego narodu kształtowana jest klasowo na podstawie sojuszu robotniczo-chłopskiego w ramach

⁴⁸ Z. Rykowski, *Front Jedności Narodu — funkcja ustrojowa*, Kultura i Społeczeństwo 1969, nr 3, s. 240.

⁴⁹ Wytyczne w sprawie zadań i zakresu działalności komitetów FJN, Prezydium OK FJN, Warszawa, styczeń 1968, s. 3.

⁵⁰ Program rozwoju socjalistycznej Polski, przemówienie I sekretarza KC PZPR E. Gierka na VIII Plenum KC w lutym 1971, r., Trybuna Ludu nr 40, z dnia 9 II 1971, s. 4.

Frontu Jedności Narodu. FJN jest jednocześnie trwałym elementem mechanizmu życia politycznego w naszym kraju, obliczonym na całą drogę Polski do socjalizmu.

Trzonem politycznym Frontu Jedności Narodu jest trójpartyjny sojusz PZPR, ZSL i SD, przy czym ideowe kierownictwo sprawuje PZPR⁵¹. Sama zasada kierowniczej roli klasy robotniczej i jej partii jest uznana przez wszystkich skupionych wokół programu FJN⁵². Pozostałe partie polityczne w naszym ustroju mają zapewnioną samodzielność w ramach przyjętej platformy politycznej i współdziałają w sprawowaniu rządów w naszym państwie.

Organami konsultacyjnymi partii politycznych w Polsce są odrestaurowane w 1956 r. komisje porozumiewawcze stronnictw politycznych na szczeblu centralnym, wojewódzkim i powiatowym. Zadaniem ich jest wzmacniać współpracę stronnictw, kształtować życie polityczne w kraju oraz mobilizować naród dla realizacji programu budownictwa socjalistycznego. Komisje porozumiewawcze realizują jako ośrodki politycznej działalności komitetów FJN⁵³, kierowniczą rolę zarówno PZPR, jak i całego systemu partyjnego w stosunku do sił frontu narodowego. Kierownicza rola partii komunistycznych (robotniczych) we frontach narodowych jest we wszystkich państwach socjalistycznych uznana jako jedna z podstawowych zasad ustroju społeczno-politycznego⁵⁴.

Wynikiem długotrwałej praktyki wprowadzania w życie form organizacyjnych frontu narodowego w Polsce ukształtowała się pięciostopniowa struktura organizacyjna Frontu Jedności Narodu. Jako organy realizowanego w naszym kraju frontu narodowego działają komitety FJN, jako jego stałe społeczne ogniwa⁵⁵.

Naczelną instancją FJN jest Komitet Ogólnopolski, który obraduje na sesjach plenarnych raz lub dwa razy do roku. Między sesjami działalnością FJN kieruje Prezydium Ogólnopolskiego Komitetu, przy którym działa jako organ pomocniczy — Sekretariat. Przy Prezydium OK FJN działają: Komitet SFBSiI, Komitet obchodów 500 rocznicy urodzin Mikołaja Kopernika, Komitet obchodów 200 rocznicy Komisji Edukacji Narodowej oraz Krajowa Rada Kobiet. Przy Sekretariacie OK FJN działają komisje do spraw: propagandy, dzieci i młodzieży, czynów społecznych, zadrzewiania kraju i ochrony środowiska przyrodniczego kraju, społecznych komisji pojednawczych.

⁵¹ *Wytyczne...*, op. cit., s. 3.

⁵² *Przed wyborami*, Nowe Drogi 1956, nr 11 - 12, s. 3.

⁵³ Uchwała IX Plenum KC PZPR, *O sytuacji i najważniejszych zadaniach partii*, Nowe Drogi 1957, nr 6, s. 155.

⁵⁴ A. Machnienko, *Podstawowe instytucje prawa państwowego europejskich krajów socjalistycznych*, Warszawa 1967, s. 72.

⁵⁵ Organy frontu narodowego występują zarówno w jego rozwiązaniu zinstytucjonalizowanym jak i pośrednim (patrz przypis 1). Także A. Machnienko, *Podstawowe...*, op. cit., s. 71.

Organy terenowe FJN to wojewódzkie komitety (ich organem jest Prezydium, którego sprawy administracyjno-biurowe prowadzi Biuro WK FJN, a którego organem pomocniczym jest Sekretariat WK FJN), oraz powiatowe, gromadzkie, wiejskie, dzielnicowe, obwodowe (osiedlowe, terenowe, okręgowe, rejonowe — w większych i średnich miastach) komitety. Przy terenowych komitetach FJN działają komisje i zespoły (ich ilość jest uzależniona od szczebla terytorialnego, na jakim działa dany komitet): Rady Kobiet, komitety SFBSiI, komitety obchodów, komisje do spraw: propagandy, dzieci i młodzieży, czynów społecznych, realizacji postulatów i wniosków wyborców, zdrzewiania i ochrony środowiska przyrodniczego kraju, społecznych komisji pojednawczych, kultury obyczajowości obywatelskiej, współdziałania z radami narodowymi, ośrodków wiedzy obywatelskiej.

Komitety FJN powołują komisje porozumiewawcze stronnictw politycznych, kształtując zarazem ich skład osobowy. Na członków komitetów powołuje się tak partyjnych jak i bezpartyjnych, wierzących jak i niewierzących. W skład komitetów wchodzi członkowie partii politycznych oraz masowych organizacji społecznych: związków zawodowych, organizacji młodzieżowych, kobiecych, kombatanckich oraz stowarzyszeń. Tak więc skład osobowy komitetów FJN kształtuje się na zasadzie delegacji, a nie wyboru. FJN nie posiada swoich podstawowych organizacji, statutu, nie ustalono zasad jego członkostwa, tym samym nie można go uznać za masową organizację społeczno-polityczną.

Program FJN stanowią źródła o różnym stopniu ogólności. Ogólne jego ramy zarysowane są w „Wytycznych w sprawie zadań i zakresu działalności komitetów FJN” wydanych przez Prezydium OK FJN w styczniu 1968 r. Rozwiązania szczegółowe, dostosowane do wymogów budownictwa socjalistycznego w Polsce w danych latach, zawarte są w programach wyborczych przedstawianych przez FJN w toku kampanii wyborczej do organów przedstawicielskich. Wreszcie aktualne zadania FJN formułują uchwały corocznych sesji plenarnych OK FJN⁵⁶.

Zadania FJN realizują jego społeczne organy oraz liczna rzesza aktywistów frontu. Stąd też można nazwać FJN najszerszym, masowym ruchem społeczno-politycznym w PRL. Prawidłowością jest w państwach socjalistycznych, że zakres zadań frontu narodowego stale rośnie i, co za tym idzie, ranga jego w miarę postępów budownictwa socjalistycznego jest coraz większa⁵⁷.

⁵⁶ W innych krajach socjalistycznych zadania frontu narodowego precyzuje się także w trakcie wyborów organów frontu. I tak zadania realizowane przez Front Narodowy Niemiec Demokratycznych zostały określone w toku kampanii wyborczej do organów frontu w 1969 r. Por. A. Redelbach, *Front Narodowy w Niemieckiej Republice Demokratycznej*, Przegląd Zachodni 1971, nr 4.

⁵⁷ A. Machnienko, *Gosudarstwennoje prawo zarubieżnych socjalistycznych stran*, Moskwa 1970, s. 151.

Aktualne zadania FJN przedstawiają się następująco:

1) W zakresie działania systemu przedstawicielskiego: a) ustalanie i zgłaszanie programu wyborczego na szczeblu centralnym i w terenie, b) zgłaszanie list kandydatów na posłów i radnych, c) organizowanie spotkań ludności z kandydatami na przedstawicieli, d) organizacja i kształtowanie treści kampanii wyborczej, e) organizacja różnych form kontaktów i umacnianie więzi radnych i posłów z wyborcami⁵⁸, f) kontrola realizacji programów wyborczych, g) pomoc udzielana radnym w realizowaniu ich funkcji ustrojowych, h) kwalifikowanie, rejestracja, kierowanie do załatwienia, kontrola realizacji, postulatów i wniosków ludności, i) zadania w procesie odwoływania przedstawicieli, j) działalność w zakresie stymulowania współdziałania organów państwowych z masami pracującymi⁵⁹.

2) W zakresie wymiaru sprawiedliwości i kontroli społecznej: a) udział w wyborach ławników sądów powszechnych, b) zadania w zakresie powoływanie członków kolegiów do spraw wykroczeń, c) zadania w zakresie funkcjonowania sądownictwa społecznego, d) wpływ na realizowanie kontroli społecznej.

3) W zakresie funkcjonowania samorządu społecznego: współdziałanie i wszechstronna pomoc w realizowaniu zadań przez jego organy.

4) W zakresie zagadnień ekonomicznych, społecznych i kulturalnych: a) umacnianie jedności społeczeństwa polskiego, b) kształtowanie ideowego i moralnego oblicza młodzieży, c) oddziaływanie na rzecz społecznej i zawodowej aktywizacji kobiet, d) działalność w ramach niesienia pomocy społecznej, e) umacnianie obronności kraju, f) organizacja czynów społecznych, g) organizacja prac związanych z zadrzewianiem kraju, h) aktywizacja małych miast i miasteczek, i) rozpowszechnianie socjalistycznych zasad współżycia społecznego⁶⁰.

Reasumując chcielibyśmy podać cechy charakterystyczne koncepcji frontu narodowego realizowanej w warunkach zaawansowanego budownictwa socjalistycznego w Polsce.

1) Program frontu narodowego stanowi zbiór postulatów (o różnym stopniu szczegółowości) związanych z zaawansowanym budownictwem

⁵⁸ W zakresie tym ukazały się Zalecenia Sekretariatu Ogólnopolskiego Komitetu FJN: Zadania komitetów FJN w dziedzinie umacniania więzi posłów i radnych z wyborcami, Warszawa listopad 1969.

⁵⁹ Mieści się w tym także współdziałanie komitetów FJN z radami narodowymi, któremu została nadana ranga ustawowa. Zagadnienie to normuje art. 8 znowelizowanej w 1963 r. ustawy o radach narodowych (Dz. U. nr 29, poz. 172). Współdziałanie to ma na celu włączenie ludności do pracy rad narodowych, inicjowanie czynów społecznych oraz popularyzację dorobku i zamierzeń rad narodowych.

⁶⁰ Jest to jednym z zadań ujętych dla wiejskich komitetów FJN w Wytocznych w sprawie działalności gromadzkich i wiejskich komitetów Frontu Jedności Narodu, OK FJN, Warszawa 1971.

socjalistycznym w Polsce. Postulaty te dotyczą dalszej realizacji rewolucji socjalnej i naukowo-technicznej.

2) Front narodowy jest jednym z elementów systemu organizacji społeczeństwa socjalistycznego w naszym kraju. Działają w nim masowe organizacje społeczne i poszczególni obywatele PRL. W koncepcji frontu narodowego zakłada się jednak, że nie zastąpi on w działaniu żadnej organizacji, a doprowadzi do dalszego ich rozwoju organizacyjnego i lepszej realizacji przez nie zadań statutowych.

3) Kierownictwo polityczne we froncie narodowym należy do partii politycznych działających w Polsce, przy czym przodownictwo należy do PZPR. Kierownictwo to realizują komisje porozumiewawcze stronnictw.

4) Coraz większego znaczenia nabiera kształtowanie przez front jedności moralno-politycznej narodu polskiego. Perspektywą rozwojową naszego społeczeństwa jest państwo ogólnonarodowe, w którym podmiotem władzy stanie się naród polski. Dlatego też w koncepcji frontu zakłada się skupienie w jego szeregach wszystkich, którzy aprobują jego program, bez względu na przynależność polityczną i stosunek do wiary.

5) Dokonała się pewna instytucjonalizacja formy organizacyjnej frontu, aktualnie funkcjonuje jego 5-stopniowa struktura. Skład osobowy organów frontu kształtuje się drogą delegacji.

6) Współczesny etap rozwoju i zarazem realizacji koncepcji frontu narodowego w Polsce nie można uznać za ostateczny. Stale poszerza się zakres zadań jego organów i aktywu, obejmując ich działaniem coraz więcej zagadnień naszej rzeczywistości. Dlatego też rozwój naszego społeczeństwa pociągnie za sobą dalszy rozwój koncepcji frontu.

L'ÉVOLUTION DE LA CONCEPTION DU FRONT NATIONAL EN POLOGNE

Résumé

L'article décrit la formation et le développement de la conception du front national en Pologne. On peut définir le front national comme un mouvement socio-politique de masse dont le but est l'unité nationale autour du programme déterminé par ses forces politiques (représentées en principe par les partis politiques) qui établissent également le domaine de ses devoirs et son degré d'institutionnalisation.

La conception du front national en Pologne s'est formée parallèlement au processus de transformation de la nation polonaise en nation socialiste. Les changements révolutionnaires intervenus dans la nation polonaise ont fortifié le front national et ont enrichi sa conception d'éléments nouveaux.

On peut distinguer quatre étapes dans le développement de la conception du front national dans notre pays: 1) de 1942 à la libération, 2) de la libération à 1952, 3) de 1952 à 1956, 4) de 1956 à nos jours.

Durant la première étape, la plate-forme d'unité de la nation en un front national était constituée par le programme de la libération nationale et ensuite

par le programme de la libération des masses populaires de la nation polonaise. Dans la partie de l'article concernant cette étape je présente les efforts du Parti Ouvrier Polonais pour la création d'un front national de lutte contre l'occupant. Ensuite j'analyse l'évolution de la conception et la création du front national démocratique ainsi que l'évolution de ses formes d'organisation. Pour terminer cette partie de l'article j'essaie de montrer les traits caractéristiques de la conception du front national qui s'est formée durant cette période.

La plate-forme d'unité de la nation en un front national durant la deuxième étape était la garantie de la démocratie de la Pologne renaissante et la continuation du programme de libération des masses travailleuses. Durant cette période se développe le rôle directeur au sein du front national du Parti Ouvrier Polonais et ensuite du Parti Ouvrier Unifié Polonais. J'essaie ici de donner une réponse à la question suivante: pourquoi dans les années quarante ne s'est pas effectuée en Pologne l'institutionnalisation du front national?

Pendant la troisième étape, la plate-forme d'unité nationale en un front national était constitué par la lutte pour la pleine réalisation du socialisme en Pologne. Cette période a vu s'établir une certaine institutionnalisation de la forme d'organisation du Front National créé. Je parle également de l'influence de l'ensemble des phénomènes de la vie politique sur le fonctionnement du front national en tant qu'élément du système de l'organisation de la société socialiste.

La plate-forme d'unité de la nation en un front national de la quatrième étape était constitué par les problèmes de la construction avancée du socialisme dans notre pays. Je commente la conception et la forme d'organisation du Front d'Unité Nationale créé en 1957. Je présente ici le programme de ce mouvement socio-politique de masse ainsi que ses devoirs dans la société. Ensuite je dégage les traits caractéristiques de la conception du front national réalisée dans les conditions de la construction avancée du socialisme en Pologne. Le dernier et le plus important trait de la conception actuelle du front national en Pologne est pour moi l'accent placé sur la continuation de l'institutionnalisation de sa forme d'organisation. Ce processus s'effectue parallèlement à l'élargissement du domaine de ses tâches et au soulèvement de son rang social.